

Małgorzata Łapa

WITOLD STANIEWICZ – MINISTER REFORM ROLNYCH W LATACH 1926–1930

Dnia 20 czerwca 1926 r. na stanowisko ministra reform rolnych w gabinecie Kazimierz Bartła został powołany Witold Staniewicz. Urząd ten sprawował także w kolejnych rządach (Józefa Piłsudskiego i Kazimierza Świtalskiego), nieprzerwanie do 4 grudnia 1930 r.¹ Ponad cztery lata pracy Staniewicza na stanowisku ministerialnym odcisnęły silne piętno na sposobie pojmowania kwestii związanych z reformą rolną w międzywojennej Rzeczypospolitej, a jego następcy kontynuowali rozpoczęte w 1926 r. dzieło restrukturyzacji polskiego rolnictwa. Należy sądzić, że powołanie młodego, zaledwie trzydziestodwuletniego Staniewicza na stanowisko ministerialne nie było przypadkowe. Co prawda można przypuszczać, iż głównym argumentem za tą kandydaturą były jego związki ze zwolennikami Piłsudskiego, jednak na uwagę zasługuje fakt, że był on wybitnym specjalistą od spraw rolnych. Posiadał wiedzę teoretyczną, ale równocześnie był praktykiem prowadzącym własne gospodarstwo rolne.

Witold Cezary Staniewicz urodził się 3 września 1887 r. w Wilnie². Był synem Cezarego i Julii z Rossochackich. Wywodził się z rodziny szlacheckiej od wielu wieków osiadłej na północno-zachodnich ziemiach dawnego Wielkiego Księstwa Litewskiego. Gałąź Staniewiczów, do której należał, pieczętowała się herbem Leliwa.

Od roku 1897 Staniewicz uczęszczał do II Gimnazjum w Wilnie, w którym zdał w czerwcu 1906 r. maturę. W latach 1906–1910 studiował na Wydziale Filozoficznym Uniwersytetu Jagiellońskiego w Krakowie. Tam też 30 maja 1911 r. uzyskał stopień doktora filozofii w zakresie nauk przyrodniczych. W roku szkolnym 1910/1911 został słuchaczem Studium Rolniczego Uniwer-

¹ *Gabinety Drugiej Rzeczypospolitej*, red. J. Faryś i J. Pajewski, Szczecin–Poznań 1991, s. 221–225; *Gabinet pułk. Ślawka*, „Kurier Warszawski”, 5 XII 1930, nr 333, s. 1.

² Archiwum Witolda Staniewicza, Odpis aktu urodzenia (Kopie wszystkich cytowanych poniżej zbiorów z prywatnego Archiwum Witolda Staniewicza znajdują się w posiadaniu autorki).

sytetu Jagiellońskiego. Latem 1911 r., po zdaniu pierwszego egzaminu promocyjnego, kontynuował studia na Wydziale Rolniczym Politechniki w Monachium. Dnia 1 sierpnia 1913 r. złożył z wyróżnieniem egzamin dyplomowy i uzyskał stopień inżyniera rolnictwa. Równocześnie poznawał ekonomię społeczną u Friedricha von Gottl-Ottlilienfelda. W tym samym czasie, w latach 1911–1913, prowadząc badania w Instytucie Zoologicznym w Monachium, przygotowywał, pod kierunkiem prof. Ryszarda Hertwiga, rozprawę habilitacyjną³. Po odbyciu podróży naukowej po Francji, Włoszech i Niemczech opuścił Monachium z zamiarem powrotu do Instytutu Zoologicznego we wrześniu 1914 r. Z powodu ciężkiej choroby matki zmuszony był objąć gospodarstwo rolne w majątkach Zielonpol i Ginejciszki w powiecie trockim na Wileńszczyźnie.

We wspomnieniach o Wydziale Rolniczym Uniwersytetu Stefana Batorego w Wilnie Staniewicz napisał:

Do powrotu do Wilna skłaniało mnie i własne rozeznanie oraz obserwacja coraz bujniej rozwijającego się życia gospodarczego i kulturalnego na Litwie, i to we wszystkich niemal dziedzinach. [...] Zdecydowałem się więc powrócić na Litwę, by stanąć do pracy na ziemi rodzinnej, nie rezygnując jednak z aspiracji naukowych, a to w przeświadczeniu, że niedługo zaistnieją możliwości takiej pracy⁴.

Tak też się stało, niebawem Staniewicz zaczął współpracować z Wileńskim Towarzystwem Rolniczym, Towarzystwem Popierania Kooperacji i Towarzystwem Przyjaciół Nauk. Zbliżył się też do wileńskiej grupy demokratów oraz grona intelektualnej elity wileńskiej⁵.

W latach 1913–1918 gospodarował w swoim majątku Gienajciszki na Litwie, działając jednocześnie w organizacjach rolniczych, spółdzielczych i oświatowych. Wraz z początkiem wojny Staniewicz podjął też działalność polityczną. Zbliżył się do środowisk peowiackich, a w 1915 r. został eksponentem wileńskich inicjatyw politycznych na powiat trocki. Po zajęciu Wilna przez wojska niemieckie, w listopadzie tego roku brał udział w tworzeniu szkolnictwa polskiego, wykładał anatomię i fizjologię zwierząt domowych na wyższych kursach rolniczych. Mimo że wiosną 1916 r. został internowany przez

³ Tamże, Świadczenia gimnazjalne, dyplom doktorski Uniwersytetu Jagiellońskiego, dyplom ukończenia Politechniki w Monachium; K. Morawski, *Wspólna droga z Rogerem Raczyńskim. Wspomnienia*, Poznań 1998, s. 43.

⁴ W. Staniewicz, *Wspomnienia o Wydziale Rolniczym Uniwersytetu Stefana Batorego w Wilnie*, „Studia i Materiały z Dziejów Nauki Polskiej” 1966, Ser. B, z. 11, s. 110.

⁵ W środowisku krajowców skupionych wokół Tadeusza Wróblewskiego spotykał m. in. Władysława Abramowicza, Jana Piłsudskiego, Aleksandra i Ludwika Chomińskich oraz Bronisława Krzyżanowskiego, tamże; J. Jurkiewicz, *Rozwój polskiej myśli politycznej na Litwie i Białorusi w latach 1905–1922*, Poznań 1983; *Zarys stanu i działalność Towarzystwa Przyjaciół Nauk w Wilnie w latach 1907–1932 oraz za rok 1931*, Wilno 1932, s. 13.

władze niemieckie w swoim majątku Ginejczki, nadal działał w Komitecie Polskim w Wilnie. Pod koniec następnego roku organizował siatkę POW na obszarze powiatu trockiego. Działał też w Samoobronie⁶. Brał również udział w rozmowach polsko-litewskich zainicjowanych przez stronę polską, podjętych 30 grudnia 1918 r. w nadziei pozyskania Litwinów do wspólnej obrony Wilna⁷.

W okresie Zarządu Cywilnego Ziem Wschodnich w latach 1919–1920 W. Staniewicz był starostą trockim. Gdy w lipcu 1920 r. armia bolszewicka zbliżyła się do Wilna, Staniewicz, który nigdy przedtem nie był w wojsku, znalazł się w szeregach walczących. Służył jako adiutant, następnie szef kancelarii wojskowej gen. Lucjana Żeligowskiego, dowódcy 10. DP, potem Grupy Operacyjnej na Froncie Północno-Wschodnim. Brał udział w walkach pod Radzyminem, kilkakrotnie chlubnie się odznaczył i w ciągu kilku miesięcy uzyskał stopień podporucznika oraz został kawalerem orderu *Virtuti Militari* V klasy⁸.

Po ustaniu walk, w 1921 r. objął stanowisko starszego asystenta w Katedrze Ekonomii Społecznej na Wydziale Prawa i Nauk Społecznych Uniwersytetu Stefana Batorego w Wilnie, kierowanej przez Władysława Zawadzkiego⁹. W tym samym roku ożenił się z Eugenią z Sumoroków¹⁰.

Jednocześnie prowadził Staniewicz bardzo ożywioną działalność polityczną. We wrześniu uczestniczył w zjeździe sympatyków programu PSL „Piast”, a w utworzonym wówczas PSL Ziemi Wileńskiej objął stanowisko członka zarządu. Na jednym ze zjazdów partii, w listopadzie, został wybrany na jednego z wiceprezesów. W tym samym czasie był głównym publicystą „Słowa Wileńskiego”. Na początku 1922 r. odbyły się wybory do Sejmu Wileńskiego. W. Staniewicz został do niego wybrany z listy PSL Ziemi Wileńskiej¹¹. W związku z tym w lutym otrzymał zwolnienie z wojska. Jeszcze przed rozpoczęciem obrad sejmowych współpracował z Komisją Naukową do spraw

⁶ E. Romer, *Dziennik 1919–1923*, t. 2, Warszawa 1995, s. 228–231; Archiwum Witolda Staniewicza, Relacja: Związki z Wojskowym ruchem niepodległościowym (1909–1922).

⁷ Tamże, Relacja dotycząca akcji wojskowej Samoobrony Litwy i Białorusi na terenie pow. trockiego w zimie 1918–1919, Wilno 1934.

⁸ G. Łukomski, B. Polak, A. Suchcitz, *Kawalerowie Virtuti Militari 1792–1945. Wykazy odznaczonych za czyny z lat 1863–1864, 1914–1945*, Koszalin 1997, s. 299; S. Mianowski, *Świat który odszedł. Wspomnienia Wilnianina 1895–1945*, Warszawa 1995, s. 135.

⁹ *Księga pamiątkowa ku uczczeniu CCCL rocznicy założenia i X wskrzeszenia Uniwersytetu Wileńskiego*, t. 2: *Dziesięciolecie 1919–1929*, Wilno 1929, s. 256.

¹⁰ Archiwum Witolda Staniewicza, Akt ślubu.

¹¹ A. Srebrakowski, *Sejm Wileński 1922 roku. Idea i jej realizacja*, Wrocław 1995, s. 82, 87, 101, 102, 104, 128, 130; Z. Tomczonek, *Ruch ludowy na kresach północno-wschodnich Drugiej Rzeczypospolitej*, Białystok 1996, s. 65, 68, 72; A. Paczkowski, *Prasa polska w latach 1918–1939*, Warszawa 1980, s. 54.

Sejmu Wileńskiego, utworzoną przez prezesa Tymczasowej Komisji Rządzącej Litwy Środkowej, Aleksandra Meysztowicza, która przygotowywała ekspertyzy na temat stosunków polsko-litewskich. W Sejmie Wileńskim Staniewicz wszedł w skład Komisji Politycznej. Na posiedzeniu sejmu 4 lutego, w imieniu swego stronnictwa, zgłosił wniosek o złożenie hołdu Józefowi Piłsudskiemu. Zabiegał też, wraz z innymi posłami ludowymi i demokratami, o nadanie ziemi żołnierzom walczącym o Wilno. Opowiedział się za włączeniem Litwy Środkowej do Polski, przeciwko autonomii obszarów włączonych, a jedynie za udzieleniem im szerokiego samorządu terytorialnego. Z Sejmu Wileńskiego przeszedł Staniewicz do Sejmu Ustawodawczego Rzeczypospolitej. Po zakończeniu kadencji Sejmu postanowił poświęcić się pracy naukowej¹².

Początek kariery uniwersyteckiej Staniewicza przypadł na rok 1922, choć formalnie asystenturę w Katedrze Ekonomii Społecznej na Wydziale Prawa i Nauk Społecznych Uniwersytetu Stefana Batorego w Wilnie objął w kwietniu 1921 r. Już w 1923 r. habilitował się w zakresie ekonomiki rolnej i polityki agrarnej u Władysława Grabskiego w Szkole Głównej Gospodarstwa Wiejskiego w Warszawie¹³. Rok później przeniósł habilitację na Wydział Prawa i Nauk Społecznych USB i rozpoczął tam, jako docent, wykłady z ustawodawstwa i polityki agrarnej¹⁴. W latach 1924–1926 władze uczelni zleciły mu wykłady z ekonomii rolnej w Studium Rolniczym tworzącym się na Wydziale Matematyczno-Przyrodniczym USB. Był też sekretarzem redakcji „Rocznika Prawniczego Wileńskiego” oraz członkiem Wydziału III i sekretarzem naukowym Towarzystwa Przyjaciół Nauk w Wilnie¹⁵.

Na przełomie 1924 i 1925 r. Staniewicz uzyskał urlop naukowy, który wykorzystał na podróż naukową do Szwajcarii i Włoch. Jej rezultatem były publikacje o stosunkach ziemskich w Szwajcarii oraz referat na Międzynarodowy Kongres Rolniczy w Warszawie. W latach 1925 i 1926 Ministerstwo Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego nie zatwierdziło kandydatury Staniewicza na stanowisko kierownika katedry, najpierw ekonomiki rolnej, a następnie ustawodawstwa i polityki agrarnej. Wobec tego zdecydował się on

¹² W. Staniewicz, *Wspomnienia...*, s. 113–114; *Sejm Wileński 1922. Przebieg posiedzeń według sprawozdań stenograficznych w opracowaniu kancelarii sejmowej*, Wilno 1922, *passim*.

¹³ *Sprawozdanie Szkoły Głównej Gospodarstwa Wiejskiego w Warszawie za okres 1918/19–1929/30*, Warszawa 1931, s. 171. Rozprawa habilitacyjna W. Staniewicza pt. *Matujzy Bołondziszki, wieś powiatu lidzkiego (studium społeczno-gospodarcze)*, dotyczyła dawnej wsi pańszczyźnianej charakteryzującej się złą strukturą układu pól oraz niskim poziomem oświaty i kultury.

¹⁴ *Uniwersytet Stefana Batorego w Wilnie. Spis wykładów na [...] trymestr w roku akademickim [...]* (1924/1925–1926/1927).

¹⁵ *Zarys stanu i działalności Towarzystwa przyjaciół Nauk w Wilnie w latach 1907–1932 oraz sprawozdanie za rok 1931*, Wilno 1932, s. 13, 15, 25.

objąć, z dniem 1 września 1926 r., Katedrę Administracji Rolnej na Wydziale Rolniczo-Leśnym Politechniki Lwowskiej¹⁶.

Tymczasem zmieniła się sytuacja polityczna w kraju. Rządy w wyniku zamachu stanu objął Józef Piłsudski. Wpłynęło to też na sytuację W. Staniewicza. Dnia 20 czerwca 1926 r. został on mianowany ministrem reform rolnych w drugim gabinecie Kazimierza Bartla¹⁷. Być może nominacja Staniewicza wynikała z faktu, że mimo iż w roku 1922 rozpoczął on pracę naukową, nadal obracał się w kręgach piłsudczyków. Jego poglądy polityczne znalazły odzwierciedlenie w broszurze, w której ostro skrytykował rząd Wincentego Witosa i kierowników polskiej polityki zagranicznej Aleksandra Skrzyńskiego i Mariana Seydę za bierność w sprawie Kłajpedy¹⁸.

Warto zwrócić uwagę na istotną cechę, jaką posiadał Staniewicz obejmując tekę ministerialną. Legitymował się mianowicie starannym wykształceniem, które mógł wykorzystać na powierzonym stanowisku. Należał do grupy tzw. fachowców, którzy przed objęciem stanowiska w pierwszym gabinecie Bartla nie angażowali się w życie polityczne (związany z grupą tzw. federalistów wileńskich nie był aktywny politycznie poświęcając się nauce i pracy w gospodarstwie rolnym).

Powołanie Staniewicza na stanowisko ministra spotkało się z krytyką zarówno lewej (PSL „Wyzwolenie”, komuniści), jak i prawej strony sceny politycznej (Narodowa Demokracja). Zarzucano mu, że jest obszarnikiem, atakowano za rzekomy negatywny stosunek do osadnictwa polskiego na wschodzie i równocześnie za wspieranie tego osadnictwa. Przedstawiciele lewicy i słowiańskich mniejszości narodowych atakowali go otwarcie na forum sejmowym, w prasie i na kongresach partyjnych, natomiast kręgi zachowawcze stosowały metodę zakulisowych nacisków¹⁹.

Poglądy Staniewicza na sprawy agrarne sprowadzały się do kilku zasadniczych tez. Według niego zarówno drobna, jak i wielka własność powinny prowadzić gospodarkę intensywną, wymagającą dużych nakładów pieniężnych i przynoszącą duże dochody. Zatem przełamanie ram gospodarki naturalnej było pierwszym warunkiem postępu w rolnictwie polskim. W swoim programie Staniewicz położył szczególny nacisk na komasację gruntów i upelnorolnienie drobnych gospodarstw, a nie, jak postulowali chłopci, na parcelację wielkiej własności. Tworzenie nowych gospodarstw z parcelowanych majątków, akcja

¹⁶ Archiwum Akademii Rolniczej w Poznaniu, Akta osobowe Witolda Staniewicza, sygn. 54/63/26, k. 8; Z. Popławski, *Wykaz pracowników naukowych Politechniki Lwowskiej w latach 1844–1945*, Kraków 1994, s. 174.

¹⁷ Archiwum Akt Nowych [dalej: AAN], Prezydium Rady Ministrów, Akta Grupowe, t. 2–7 (17), k. 95.

¹⁸ W. Staniewicz, *Sprawa Kłajpedy*, Wilno 1924.

¹⁹ K. Świtalski, *Diariusz 1919–1935*, przyg. A. Garlicki i R. Świętek, Warszawa 1992, s. 421.

osadnicza na Kresach Wschodnich, uporządkowanie melioracji, regulacja serwitutów, kredytowanie rolnictwa przez państwo i emigracja zarobkowa miały doprowadzić do przekształcenia gospodarstw chłopskich mających charakter na poły naturalny, w nowoczesne gospodarstwa towarowe²⁰.

Będąc ministrem reform rolnych, Staniewicz podjął w latach 1926–1930 próbę stworzenia i realizacji globalnego planu rekonstrukcji struktury agrarnej kraju. Uczestnicząc aktywnie w licznych naradach, zjazdach i spotkaniach z działaczami gospodarczymi proponował i wyjaśniał swój program przebudowy agrarnej. Ogłosił też drukiem kilka opracowań, w których przedstawił zasady i przebieg reformy rolnej²¹. W efekcie stało się to linią przewodnią nie tylko jego własnej polityki, lecz również polityki jego następców kierujących reformą rolną²².

Obejmując w czerwcu 1926 r. swój urząd, W. Staniewicz otrzymał opracowane przez poprzedników narzędzie do rozpoczęcia w Polsce działalności agrarnej na szerszą niż dotąd skalę. Była nim przygotowana przez rządy przedmajowe ustawa o reformie rolnej.

Witold Staniewicz, odpowiedzialny w rządzie za poczynania w zakresie przebudowy ustroju rolnego, uznawał konieczność przeprowadzenia w kraju reformy rolnej. Demokratyzację ustroju rolnego uważał za doniosłe zagadnienie zarówno ze względów politycznych, jak i socjalnych oraz gospodarczych. W sferze politycznej demokratyzacja ustroju rolnego miała ściślej przywiązać do państwa polskiego „szerokie masy włościańskie”, zwłaszcza na Kresach, co z kolei spowodowałoby wzmocnienie siły i spójności państwa. Uważał, że Polska mogłaby skutecznie, tak jak przed wiekami, odgrywać rolę dziejową już nie przedmurza chrześcijaństwa, lecz przedmurza i cywilizacji Zachodu. W sferze gospodarczej demokratyzacja ustroju rolnego miała stworzyć przesłanki dla rozwoju produkcji towarowej w gospodarstwach chłopskich²³.

Już w swych pierwszych publicznych wypowiedziach dał wyraz pogładowi, że „nie nadmiar wielkiej własności stanowi istotę polskiej choroby agrarnej, i że nie w parcelacji szukać należy źródeł sanacji tego ustroju”²⁴. Za główny problem

²⁰ W. Staniewicz, *Dwa lata dalszej pracy nad przebudową ustroju rolnego w Polsce (1928–1929)*, Warszawa 1930, s. 1–2; tenże, *Uwagi o reformie stosunków rolnych w Polsce*, [w:] *Przemysł i Handel 1918–1928*, Warszawa 1928, s. 17.

²¹ W. Staniewicz, *Przebudowa ustroju agrarnego w Polsce*, Warszawa 1928; tenże, *O program agrarny w Polsce i jego wykonanie. Mowy i przemówienia (1926–1928)*, Warszawa 1928; tenże, *Dwa lata...*

²² M. Łapa, *Problemy przebudowy strukturalnej rolnictwa polskiego w latach 1926–1930. Program agrarny Witolda Staniewicza*, „Acta Universitatis Lodziensis” 1999, Folia Historica 66, s. 124.

²³ *Przemówienie do przedstawicieli prasy w Wilnie (28 VI 1927)*, [w:] W. Staniewicz, *O program...*, s. 1–2.

²⁴ A. Rose, *Przed trzecim okresem reformy rolnej*, „Rolnictwo” 1929, t. 3, z. 2, s. 283.

gospodarczy uznał ubóstwo mieszkańców miast i wsi spowodowane przede wszystkim przeludnieniem wsi oraz bezrobociem w mieście. Rozwiązanie tego problemu widział w rozbudowie rynku wewnętrznego, głównie na wsi²⁵.

Według podstawowego założenia tego programu cel polityki państwa winno stanowić przekształcenie gospodarstw chłopskich, posiadających w dużej części kraju na pół naturalny charakter, w gospodarstwa towarowe²⁶. Zdaniem Staniewicza zarówno drobna, jak i wielka własność powinny prowadzić gospodarkę intensywną, wymagającą dużych nakładów pieniężnych i przynoszącą duże dochody. Przelamanie ram gospodarki naturalnej było pierwszym warunkiem postępu w rolnictwie polskim. „Postępowe” gospodarstwa miały, według niego, produkować przede wszystkim na rynek i przyczyniać się do tworzenia rynku wewnętrznego. Było to właściwie niemożliwe do zrealizowania, dopóki ogromną część gospodarstw chłopskich stanowiły jednostki mające poniżej 10 ha, składające się w dodatku najczęściej z kilkunastu kawałków (części)²⁷.

W. Staniewicz wskazywał, że podniesienie konsumpcji wewnętrznej wsi, której ludność stanowiła przeszło 61% ogólnej ludności państwa, pozwoli na zwiększenie produkcji przemysłowej, jednocześnie obniżając jej koszt. Pozwoli również produktom polskiego przemysłu konkurować na rynkach zagranicznych i wpłynie dodatnio na krajowy bilans płatniczy²⁸. Jednocześnie stworzenie rynku wewnętrznego dla przemysłu spowoduje odpływ ludności wiejskiej do miast, a tym samym problem przeludnienia agrarnego zostanie rozwiązany²⁹.

Centralnym problemem agrarnym była, zdaniem Staniewicza, nie tyle parcelacja prowadząca do zaspokojenia głodu ziemi (co w warunkach dużego przyrostu naturalnego na wsi nie było możliwe), lecz przede wszystkim uzdrowienie sytuacji ogromnej liczby gospodarstw karłowatych (nie zapewniających podstawy ani do utrzymania rodziny właściciela, ani też do inwestycji i rozwoju). Na pierwszy plan wysuwał on koncepcję użycia określanego przez ustawę o reformie rolnej zapasu ziemi dla upełnorolnienia gospodarstw karłowatych. Dalszym punktem przyszłej działalności Ministerstwa Reform Rolnych (dalej: MRR) miała być komasacja, tzn. likwidacja szachownicy pól, która stanowiła jedną z głównych przeszkód intensyfikacji produkcji

²⁵ Przemówienie na naradzie poświęconej zagadnieniom związanym z reformą rolną w Prezydium Rady Ministrów w Warszawie (27 II 1927 r.), [w:] W. Staniewicz, *O program...*, s. 115–116; Przemówienie na posiedzeniu Rady Naprawy Ustroju Rolnego w Wilnie (21 II 1927 r.), [w:] W. Staniewicz, *O program...*, s. 131.

²⁶ W. Staniewicz, *Dwa lata...*, s. 1–2; tenże, *Uwagi...*, s. 17.

²⁷ Sprawozdanie stenograficzne z 321 posiedzenia Sejmu RP z 9 II 1927 r. [dalej: Sejm, nr ..., z dn. ...], łam. 14.

²⁸ W. Staniewicz, *Przebudowa ustroju rolnego...*, s. 12.

²⁹ W. Staniewicz, *Dwa lata...*, s. 2.

rolniczej³⁰. Przeprowadzenie komasacji wysuwał Staniewicz jako pierwszy, nieodzowny warunek rozwiązania problemów gospodarczych, stworzenia racjonalnych warsztatów pracy dla ludności wiejskiej i odbudowy pojemności rynku wewnętrznego.

Staniewicz analizując kwestię komasacji wykazał, że szybkie przeprowadzenie scalenia gruntów jest niemożliwe bez upelnorolnienia gospodarstw karłowatych. Toteż należało mu podporządkować zarówno problem parcelacyjny, jak i likwidację serwitutów oraz sprawę melioracji³¹. Kolejnymi zadaniami, których konieczność przeprowadzenia podkreślał, były: 1) umożliwienie emigracji zarobkowej, co pozwoliłoby na naprawę ustroju rolnego w najbardziej przeludnionych dzielnicach państwa, 2) przeprowadzenie akcji osadniczej na Kresach Wschodnich, 3) dostarczenie na wieś niezbędnych do dokonania zmian środków pieniężnych w postaci racjonalnych i dogodnych kredytów długo- i krótkoterminowych³².

Parcelację ziemi obszarniczej traktował jako podrzędny element programu określanego jako „przebudowa ustroju rolnego w drodze ewolucji”, zmierzającego do rozładowania napięć społecznych. Domagał się długofalowej reformy agrarnej przeprowadzonej w majestacie prawa w formie parcelacji prywatnej³³. Przewidziany w ustawie przymusowy wykup majątków miał być, według niego, jedynie sankcją represyjną wobec szczególnie opornych właścicieli ziemskich. W swych wystąpieniach apelował do obszarników o pomoc w realizacji ustawy „we własnym, dobrze rozumianym interesie”³⁴. Jedynym środkiem interwencji ze strony państwa byłoby udzielenie kredytu nabywcom. Dopuszczał parcelację przymusową źle prowadzonych i zaniedbanych folwarków.

W chwili obecnej [podkreślał – M. Ł.] rozbijanie wzorowo prowadzonych większych warsztatów rolnych, jedynie gwoli uczynienia radości doktrynie, nawet kosztem obniżenia dobrobytu służby folwarcznej i wbrew jej woli, jest akcją szkodliwą, do której ręki mnie przyłożę³⁵.

Podkreślał także, jak ważną rolę odgrywa warstwa ziemiańska w życiu kulturalnym i gospodarczym, widząc w tym ważny powód, aby konieczne reformy przeprowadzić „z jak najmniejszym dla tej warstwy uszczerbkiem”³⁶.

³⁰ AAN, Biuro Sejmu, t. 44, k. 164, Diariusz Komisji Budżetowej Sejmu z 10 XII 1928 r.; Sejm, nr 321, z dn. 9 II 1927, łam. 14; *Dwa przemówienia na posiedzeniach Sejmu*, [w:] W. Staniewicz, *O program...*, s. 72–73.

³¹ *Program Ministra Reform Rolnych*, „Rolnik Ekonomista”, 15 VII 1926, nr 14, s. 433.

³² W. Staniewicz, *Przebudowa...*, s. 14.

³³ *Dwa przemówienia na naradzie rolniczej i na naradzie pracy w Prezydium Rady Ministrów*, [w:] W. Staniewicz, *O program...*, s. 54–55; tenże, *Dwa lata...*, s. 54.

³⁴ *Przemówienie do przedstawicieli prasy miejscowej w Grodnie*, [w:] tenże, *O program...*, s. 25.

³⁵ *Przemówienie do przedstawicieli społeczeństwa i instytucji o charakterze gospodarczo-rolniczym w Poznaniu*, [w:] tenże, *O program...*, s. 28; tenże, *Uwagi ...*, s. 14.

³⁶ W. Staniewicz, *Dwa lata...*, s. 88.

Akcja osadnicza, zdaniem Staniewicza, powinna być prowadzona dopiero po uporządkowaniu stosunków agrarnych na danym obszarze. Po przeprowadzeniu prac melioracyjnych i regulacyjnych oraz zaspokojeniu potrzeb miejscowej ludności, pozyskany obszar miał być wykorzystywany do akcji osadniczej. Osadnictwo winno być realizowane przede wszystkim w drodze inicjatywy prywatnej, a nie jako akcja państwowa. Sam Staniewicz nie był entuzjastą osadnictwa, ale uważał, że z chwilą, gdy zostało ono ustawowo wprowadzone, obowiązkiem państwa jest otoczenie tej akcji opieką³⁷.

Staniewicz stał na stanowisku, że sfinansowanie reformy rolnej jest możliwe tylko wtedy, gdy równocześnie występują trzy zasadnicze elementy: 1) w zrównoważonym budżecie będzie można umieścić większe wydatki na wykonanie reformy rolnej; 2) chłopci będą mieli możliwość uzyskania kredytu długo- i krótkoterminowego, co jest uzależnione od pomyślnie przeprowadzonej stabilizacji waluty; 3) rząd będzie prowadził taką politykę gospodarczą, która zapewni rolnictwu opłacalność³⁸. Podkreślał, że na każdym rządzie ciąży obowiązek ustabilizowania waluty i zrównoważenia budżetu, bez tego bowiem nie może być mowy o rozkwicie gospodarczym państwa. Życie gospodarcze Polski, która była krajem rolniczo-przemysłowym, opierało się na licznych masach wiejskich, stanowiących główne źródło siły roboczej. Zapewnienie dobrobytu wsi polskiej wymagało zaspokojenia jej różnorodnych i jednocześnie ogromnych potrzeb kredytowych. Chodziło o to, by kapitał ten został zużyty na cele produkcyjne, które zagwarantowałyby jego oprocentowanie i amortyzację, a nie na konsumpcję³⁹. Zdaniem Staniewicza nie należało również dopuszczać do zbytnej wyżki cen ziemi, gdyż wówczas drobni rolnicy nabywaliby ziemię silnie zadłużoną, co doprowadziłoby do ruiny ich gospodarstw. Cena ziemi powinna się utrzymywać mniej więcej na poziomie wartości przychodowej ziemi, gdyż tylko wówczas drobny nabywca, po zaspokojeniu swych potrzeb, może opłacać procenty i amortyzację od zaciągniętych na nabycie ziemi kredytów⁴⁰.

Wypowiadając się na temat różnic w rozwoju gospodarczym poszczególnych regionów, Staniewicz mówił o sobie, że ma oblicze Janusowe: bardziej umiarkowane zwrócone na Zachód i bardziej radykalne zwrócone na Wschód. W odniesieniu do Zachodu dostrzegał jedynie konieczność interwencji rządu wobec wzmożonego osadnictwa niemieckiego po drugiej stronie granicy, „które niby twierdza służyć ma do dalszego wypadu na Wschód”. Dlatego też uważał

³⁷ Sejm, nr 321, z dn. 9 II 1927, łam. 15–16.

³⁸ W. Staniewicz, *Przebudowa...*, s. 88.

³⁹ „Monitor Polski” [dalej: MP], 22 I 1927, nr 17, s. 2. *Mowa P. Ministra Reform Rolnych na uroczystości poświęcenia kamienia węgielnego pod gmach Państwowego Banku Rolnego.*

⁴⁰ W. Staniewicz, *Uwagi...*, s. 14.

za konieczne umocnienie polskiego stanu posiadania w rejonach zgermanizowanych przez długotrwałą akcję niemiecką w czasie zaborów. Jednocześnie odrzucał koncepcję polonizowania Kresów Wschodnich drogą osadnictwa. Uważał, że ludność tych ziem można związać z państwem polskim tylko poprzez rozwiązanie problemu agrarnego⁴¹.

Tezy sformułowane po zamachu majowym przez W. Staniewicza stanowiły w efekcie spójny program przebudowy rolnictwa. Program ten, chroniąc interesy ziemiaństwa i zamożnego chłopstwa, sprowadzał się w zasadzie do dążenia do ukapitalistycznienia rolnictwa polskiego. Jego koncepcje odgrywały decydującą rolę w kształtowaniu polityki rolnej rządów pomajowych. Zbliżone z jego poglądami było stanowisko ówczesnego premiera Kazimierza Bartla⁴². Ustawa o reformie rolnej i program Staniewicza miały w rządzie oczywiście i swoich przeciwników. Krytycznie na ten temat wypowiadał się m. in. Aleksander Meysztowicz (minister sprawiedliwości w latach 1926–1928)⁴³. Jednak większość ministrów, a także ekonomiści polscy, zdecydowanie popierała program i politykę agrarną Staniewicza⁴⁴.

Program przebudowy rolnictwa polskiego przedstawiony przez W. Staniewicza wymagał dostosowania do niego ustawodawstwa agrarnego. Minister był zdecydowanym przeciwnikiem nowelizacji ustawy z 28 grudnia 1925 r. Uważał, że była ona wynikiem kompromisu społecznego, który wniósł pewne uspokojenie w stosunki polskie i pozwolił zagadnienia agrarne traktować nie tylko jako polityczne hasło organizowania mas, lecz jako wielki program gospodarczy⁴⁵. Twierdził, że ustawa grudniowa, mając charakter ramowy, nie wymagała zmian. Należało jednak rozwiązać szereg problemów szczegółowych dotyczących komasacji, regulowania służebności, osadnictwa itp. Szczególnie ważnym zagadnieniem było opracowanie norm prawnych, które sprzyjałyby utrwalaniu pożądanej struktury. Chodziło przede wszystkim o przeciwdziałanie podziałom gospodarstw prowadzącym do rozdrobnienia gruntów⁴⁶.

Kompetencje Ministerstwa Reform Rolnych (dalej: MRR), którym kierował Staniewicz, określała ustawa z 11 lipca 1923 r.⁴⁷ Uznawała ona, że w zakres jego

⁴¹ *Przemówienie do urzędników okr.[ęgowego] Urzędu Ziemskiego we Lwowie*, [w:] W. Staniewicz, *O program...*, s. 32.

⁴² K. Bartel, *Mowy parlamentarne*, Warszawa 1928, s. 28.

⁴³ A. Meysztowicz, *Powody mojej dymisji. Wspomnienia ministra sprawiedliwości z lat 1926–1928*, Biblioteka PAN Zakład Narodowy im. Ossolińskich, rkps 15555/II, k. 4–6.

⁴⁴ Zob.: A. Rose, *Przed pierwszym okresem reformy rolnej*, „*Rolnictwo*” 1929, t. 3, z. 2, s. 51–73; tenże, *Wykonanie reformy rolnej*, „*Przemysł i Handel*” 1927, z. 10, s. 293–295.

⁴⁵ *Przemówienie na inauguracyjnym posiedzeniu Komisji do Uporządkowania Ustawodawstwa Agrarnego w Krakowie*, [w:] W. Staniewicz, *O program...*, s. 142.

⁴⁶ Adros. [A. Rose], *Niepodzielność gospodarstw małorolnych*, „*Epoka*”, 15 I 1928, nr 15, s. 11.

⁴⁷ Dalsze omówienie na podstawie: DzURP, 1923, nr 90, poz. 706.

działania wchodzi przebudowa i regulowanie nowego ustroju rolnego, w szczególności zaś przygotowywanie projektów ustaw w zakresie przebudowy i regulowania ustroju rolnego oraz wykonywanie ustaw dotyczących tej przebudowy. Ministerstwo miało czuwać nad zapewnieniem odpowiedniej ilości ziemi potrzebnej do państwowej parcelacji i kolonizacji, jej rozparcelowania i skolonizowania. Miało się również zająć regulowaniem spraw dotyczących ustroju gospodarstw rolnych, czyli scalania gruntów, układu służebności, podziału gruntów wspólnych, a także regulowaniem obrotu ziemią i organizacją urzędów ziemskich. W porozumieniu z Ministerstwem Skarbu i Ministerstwem Rolnictwa i Dóbr Państwowych, MRR zostało upoważnione do nadzorowania spraw dotyczących Państwowego Banku Rolnego oraz wszystkich innych spraw mających na celu finansowanie reformy rolnej. Do zakresu uprawnień MRR należało również udzielanie upoważnień osobom fizycznym i prawnym do przeprowadzania ustalonych prac związanych z przebudową ustroju rolnego i regulowaniem struktury gospodarstw (parcelacja, komasacja, likwidacja serwitutów, podział gruntów wspólnych, zamiana gruntów) oraz wykonywanie nadzoru nad ich działalnością.

W okresie urzędowania W. Staniewicza MRR działało na podstawie schematu organizacyjnego wprowadzonego rozporządzeniem Rady Ministrów z 7 stycznia 1926 r.⁴⁸ Zgodnie z tym schematem dzieliło się ono na dwa departamenty: Administracyjny i Urzędów Rolnych oraz niewłączone do departamentów Biuro Głównej Komisji Ziemskiej. Wraz z rozwojem działalności urzędów ziemskich, związanej z realizacją reformy rolnej, schemat ten okazał się niewystarczający do opanowania i nadania właściwego kierunku akcji przebudowy ustroju rolnego. Okoliczności te spowodowały konieczność nowelizacji zasad działania ministerstwa. Dokonano tego dwukrotnie. Pierwszą zmianę wprowadzono 1 stycznia 1927 r. na mocy rozporządzenia Rady Ministrów z 12 grudnia 1926 r.⁴⁹, kolejną natomiast na podstawie rozporządzenia Rady Ministrów z dnia 27 marca 1929 r.⁵⁰, a nowy schemat organizacyjny wszedł w życie 1 kwietnia tego roku. Statut ten wprowadzał obok istniejących już departamentów, trzeci departament – Ekonomiczno-Finansowy.

Zgodnie z nowym statutem zwiększono liczbę wydziałów MRR z 9 do 15. Taka organizacja MRR miała na celu przede wszystkim wyodrębnienie i utworzenie specjalnego działu organizacyjnego, związanego ze stroną ekonomiczną i finansową prowadzonej przez ministerstwo akcji przebudowy ustroju rolnego. Utworzenie zaś specjalnego Wydziału Organizacyjno-Inspekcyjnego (w ramach Departamentu Ogólnego) pozwoliło na skoncentrowanie uwagi

⁴⁸ „Dziennik Urzędowy Ministerstwa Reform Rolnych” 1926, nr 4–5, s. 40–42.

⁴⁹ Więcej: MP, 1926, nr 292, poz. 820.

⁵⁰ MP, 1929, nr 79, poz. 165.

i skierowanie wysiłków w zakresie uporządkowania i usprawnienia organizacji prac prowadzonych przez urzędy ziemskie⁵¹.

Rządy pomajowe, korzystając z udzielonych przez Sejm w sierpniu 1926 r. pełnomocnictw, przystąpiły do prawnego uregulowania problemów związanych z reformą ustroju rolnego. W okresie od maja 1926 r. do grudnia 1930 r. MRR opracowało szereg projektów rozporządzeń, z których większość została ogłoszona w formie dekretów.

W związku z różnorodnością obowiązujących przepisów prawnych oraz prowadzeniem przez ministerstwo nowych prac ustawodawczych, zaistniała potrzeba usystematyzowania i uzupełnienia tych norm. W tym celu 1 kwietnia 1927 r. Staniewicz powołał, pod przewodnictwem krakowskiego prawnika Władysława Leopolda Jaworskiego, Komisję Uporządkowania Prawa Agrarnego⁵². Zadaniem Komisji było opracowanie i uporządkowanie w harmonijną, zwartą całość norm prawnych dotyczących spraw agrarnych oraz uzupełnienie i wprowadzenie zmian w tych przepisach. W ten sposób miał powstać kodeks agrarny. Pierwsze posiedzenie Komisji Agrarnej odbyło się 14 maja 1927 r. w Collegium Novum Uniwersytetu Jagiellońskiego w Krakowie⁵³.

Aby stworzyć podstawy do dyskusji i dalszych prac Komisji W. L. Jaworski opracował wstępny projekt kodeksu agrarnego. Opublikowany jesienią 1928 r. opierał się on na założeniu, że podstawą polityki agrarnej państwa powinna być własność indywidualna. Wymieniając szereg wadliwych zapisów ustawy z 28 grudnia 1925 r., Jaworski zaproponował inne rozwiązania. Projekt zawierał m. in. pojęcie przedsiębiorstwa rolnego, które miało być wyłączone z reformy rolnej bez względu na to, jaki obszar zajmowało. Ponadto proponował wprowadzenie przymusowej samorządowej organizacji rolniczej, niepodzielność gospodarstw i odrębne przepisy spadkowe⁵⁴.

Odminną koncepcję miał minister reform rolnych. Według sugestii Staniewicza kodeks powinien składać się z dwóch części – ogólnej i szczegółowej. W części ogólnej wyróżnił on dział materialno-prawny, którego zadaniem byłoby przede wszystkim skodyfikowanie szeregu pojęć i definicji, jakimi operuje prawo agrarne, opis poszczególnych instytucji prawa, przedmiotów i podmiotów prawa w tej dziedzinie itp., oraz dział formalno-

⁵¹ „Rolnictwo” 1929, t. 1, z. 3, s. 147–148.

⁵² Biblioteka PAN w Krakowie, Korespondencja W. L. Jaworskiego z lat 1882–1930, sygn. 3983, k. 26, List W. Staniewicza do prof. Jaworskiego z 4 XI 1926; MP, 1927, nr 112, s. 3. W skład Komisji weszli: Józef Radwan – zastępca przewodniczącego, Stanisław Korwin-Piotrowski – sekretarz oraz członkowie Feliks Brodowski, Franciszek Bujak, Józef Folejewski, Waław Konderki, Henryk Konic, Seweryn Ludkiewicz, Waław Łypaciewicz, Alfred Ohanowicz, Aleksander Raczyński, Walery Roman, Tadeusz Tomaszewski i Jan Hupka.

⁵³ W. L. Jaworski, *Projekt Kodeksu Agrarnego*, Warszawa 1928, s. 1.

⁵⁴ Tamże, s. 15–427; Archiwum PAN w Warszawie, Materiały W. L. Jaworskiego, sygn. III-84, t. 43, k. 203, List W. Staniewicza do W. L. Jaworskiego z 8 XI 1927.

-prawny, który miał być poświęcony przede wszystkim skodyfikowaniu przepisów dotyczących postępowania urzędów ziemskich w zakresie przebudowy ustroju rolnego⁵⁵.

Projekt Jaworskiego spotkał się z krytyką zarówno członków Komisji, jak i szerokiego grona publicystów. Główne zarzuty dotyczyły przede wszystkim pojęcia przedsiębiorstwa rolnego, oparcia administracji rolnej na trzech różnych organach oraz równoczesnego pozostawienia w mocy obowiązującej kodeksu agrarnego i ustawy o reformie rolnej⁵⁶. Ostatecznie Komisja nie doszła do porozumienia i kodeksu nie przygotowano.

Obok Komisji Jaworskiego minister reform rolnych powołał w poszczególnych dzielnicach kraju komisje, których zadaniem było uporządkowanie tamtejszego ustawodawstwa. By uregulować stan prawny w województwach zachodnich powołano komisję opiniodawczą w Poznaniu pod przewodnictwem profesora prawa na Uniwersytecie Poznańskim – Alfreda Ohanowicza⁵⁷. Zajmowała się ona przede wszystkim sprawami majątków rentowych i udzielania przewłaszczeń osadnikom. Komisją zajmującą się sprawami wschodnimi kierował Walery Roman. Jej zadaniem było usystematyzowanie przepisów agrarnych Ziemi Wschodnich, w pierwszym rzędzie spraw dotyczących osadnictwa wojskowego. W celu uporządkowania ustawodawstwa w Małopolsce powołano komisję pod przewodnictwem Aleksandra Raczyńskiego. Prace tej komisji znalazły swój wyraz w ustawie o uregulowaniu stanu hipotecznego rozparcelowanych nieruchomości na terenie Małopolski⁵⁸.

Dając wyraz szczególnemu zainteresowaniu sprawami rolnictwa, rząd zwołał na przełomie 1926 i 1927 r. narady rolnicze. Druga konferencja rolnicza, odbyta 27 lutego 1927 r., była poświęcona przede wszystkim problemom reformy rolnej⁵⁹. Jednym z ważniejszych punktów obrad było wystąpienie ministra Staniewicza⁶⁰. Do głównych zadań swego resortu zaliczył on upo-

⁵⁵ W. L. Jaworski, *Projekt...*, s. 2–4.

⁵⁶ Por.: *Materiały do kodeksu agrarnego*, t. 2, *Opinie o projekcie K. A. Prof. Jaworskiego. Wnioski poselskie o reformie rolnej. Referat prof. Jaworskiego*, Kraków 1929, s. 21–36, 51–52, 56–57, 72–109; K. Grzybowski, *Projekt kodeksu agrarnego*, „Przegląd Współczesny” 1928, t. 27, nr 78, s. 164–166; I. Czuma, *Kodeks agrarny W. L. Jaworskiego*, „Rolnictwo” 1929, t. 3, z. 2, s. 34–35.

⁵⁷ *Komisje opiniodawcze przy Ministerstwie Reform Rolnych*, „Rolnik Ekonomista”, 15 III 1927, nr 6, s. 287.

⁵⁸ Więcej zob.: W. Staniewicz, *Przebudowa ustroju rolnego...*, s. 41–43; tenże, *Dwa lata...*, s. 167.

⁵⁹ W konferencji wzięło udział 108 osób. Referaty dotyczące zagadnienia realizacji reformy rolnej wygłosili: J. Wilkoński, J. Kowalczyk, Z. Ludkiewicz, A. Jura. *Współpraca rządu ze sferami gospodarczymi państwa*, t. 3, *Sprawozdanie z narady poświęconej zagadnieniom związanym z reformą rolną i spółdzielczością rolniczą, odbytej w dn. 27 lutego 1927 r. w Prezydium Rady Ministrów*, Warszawa 1927.

⁶⁰ Tamże, s. 86–94.

rządkowanie stosunków agrarnych w Polsce, w połączeniu z dużej skali melioracją gruntów i podniesieniem kultury rolnej. Zdaniem Staniewicza polityka rządu sprowadzała się do oparcia rozwoju gospodarczego państwa na rolnictwie w ogóle, a na drobnym rolnictwie w szczególności. Podstawą tego rozwoju miała być opłacalność wytworów rolniczych. W odpowiedzi na zarzut, że rząd niejednakowo traktuje różne gałęzie wytwórczości i ulega wpływom przemysłu minister stwierdził, że dużo jest w tym winy samego rolnictwa, które nie potrafiło stworzyć takiej instytucji, która broniłaby jego interesów. Staniewicz potwierdził, że przykładą dużą wagę do kwestii melioracji, o czym może świadczyć fakt powołania wydziału melioracyjnego w MRR. W sprawie ceny ziemi wyraził przekonanie, że zbyt obniżenie ceny gruntów było szkodliwe, gdyż obniżało wartość całego majątku narodowego. Zapowiedział także rozwiązanie sprawy kredytu rolnego jako kluczowego czynnika w przebudowie ustroju rolnego. Zdaniem ministra, w sprawach dotyczących reformy rolnej należało przesunąć punkt ciężkości na dwa zagadnienia. Pierwsze z nich to przebudowa i przekształcenie gospodarstw drobnorolnych z gospodarstw naturalnych na gospodarstwa pieniężne, produkujące nie tylko na własne potrzeby, ale również sprzedające część swoich wyrobów na rynku. Drugie zagadnienie to spółdzielczość rolnicza, w której istotną rolę powinien odgrywać nie tylko kapitał, ale również sprawna organizacja i kompetencja ludzi.

Wśród różnego rodzaju komisji opiniujących działalność MRR, powołanych przez Witolda Staniewicza, na szczególną uwagę zasługują powołane 17 stycznia 1927 r. Rady Naprawy Ustroju Rolnego⁶¹. Radę Główną powołano przy MRR (przewodniczył jej minister reform rolnych), a rady wojewódzkie przy urzędach wojewódzkich (przewodniczący – wojewoda).

Do zakresu działania Głównej Rady należało: 1) omawianie działalności urzędów ziemskich na najbliższy okres, projektowanie środków do realizacji planu, 2) omawianie sprawozdań z działalności urzędów ziemskich oraz uchwalanie dezyderatów i zgłaszanie uwag dotyczących tej działalności, 3) wydawanie na życzenie ministra reform rolnych opinii o przygotowywanych w zakresie jego działania projektach ustawodawczych, projektach innych zarządzeń i przepisów, 4) omawianie ogólnego planu wykonania reformy rolnej w ramach obowiązujących przepisów, z uwzględnieniem miejscowych potrzeb, 5) rozważanie wniosków i uwag Wojewódzkich Rad. Do kompetencji Rad Wojewódzkich należało wydawanie na żądanie ministra reform rolnych, wojewody lub prezesa Okręgowego Urzędu Ziemskiego opinii, uchwalanie

⁶¹ AAN, Prezydium Rady Ministrów, Protokoły Rady Ministrów, t. 35, k. 596, Protokół 78. z posiedzenia Rady Ministrów z dn. 16 XII 1926 r.; MP, 1927, nr 12, *Rozporządzenie Prezydenta RP z 4 I 1927 r. o utworzeniu Głównej i Wojewódzkich Rad Naprawy Ustroju Rolnego*.

dezyderatów i zgłaszanie uwag z punktu widzenia warunków i potrzeb gospodarczych na terenie właściwej Rady⁶².

Rady miały do wykonania również inne zadanie. Minister Staniewicz uważał, że przy przeprowadzaniu reformy rolnej powinien być stosowany jak najdalej idący regionalizm, ponieważ w każdym okręgu były inne warunki. Powołanie Rad miało wprowadzić ten regionalizm w życie, zapewnić kontakt ze społeczeństwem oraz zespolić wysiłki wszystkich resortów zmierzające do realizacji reformy rolnej. Miało również za zadanie rozwiązać problem zespolenia prac urzędów ziemskich z władzami administracyjnymi, gdyż pozostawiając pewne samodzielności urzędowi ziemskiemu, dawały wojewodom możliwość większego niż dotąd oddziaływania na bieg prac agrarnych⁶³.

Staniewicz podkreślał duże znaczenie Rad Naprawy Ustroju Rolnego, ponieważ powołane były one do sprecyzowania wniosków zmierzających do najbardziej celowego przeprowadzenia kwestii agrarnej. Wnioski i opinie przez nie przedstawiane miały być cennym materiałem dla MRR, wykorzystywanym przy wydawaniu odnośnych rozporządzeń⁶⁴.

Wszystkie wymienione wyżej komisje w znacznym stopniu usprawniły prace MRR w zakresie działalności kodyfikacyjnej. Dzięki temu udało się Staniewiczowi doprowadzić do opracowania i wniesienia pod obrady Rady Ministrów szeregu projektów ustaw.

Ministerstwo Reform Rolnych pod przewodnictwem Witolda Staniewicza podjęło szeroko zakrojony plan pracy ustawodawczej. Najpilniejszą sprawą było opracowanie przepisów dotyczących scalenia gruntów, ponieważ rozrzucenie gruntów uniemożliwiałoby przeprowadzenie innych akcji mających na celu uzdrowienie ustroju agrarnego, np. parcelacji, melioracji itp., a tym samym prowadzenie racjonalnej gospodarki na wsi. Staniewicz uważał, że likwidacja szachownicy pól powinna być podstawą restrukturyzacji polskiego rolnictwa. W zakresie przepisów dotyczących scalania gruntów minister reform rolnych wydał 14 stycznia 1927 r. rozporządzenie o pomocy kredytowej przy scalaniu gruntów⁶⁵. Dalszym etapem było rozporządzenie prezydenta RP z 3 września

⁶² Archiwum Państwowe w Kielcach [dalej: APK], Urząd Wojewódzki w Kielcach [dalej: UWK], t. 271, k. 11–13, Pismo ministra reform rolnych do Prezesów Urzędów Ziemskich w sprawie rozpoczęcia prac Wojewódzkich Rad Naprawy Ustroju Rolnego z 21 II 1927; tamże, k. 38, Odpis protokołu 1. posiedzenia Wojewódzkiej Rady Naprawy Ustroju Rolnego w Kielcach z 2 VI 1927.

⁶³ Sejm, nr 321, z dn. 9 II 1927, łam. 121–122.

⁶⁴ APK, UWK, t. 271, k. 38, Odpis protokołu 1. posiedzenia Wojewódzkiej Rady Naprawy Ustroju Rolnego w Kielcach z dn. 2 VI 1927 r.

⁶⁵ DzURP, 1927, nr 6, poz. 36. Kolejne rozporządzenie prezydenta RP w sprawie zmian wprowadzonych do wykonywanych na gruncie orzeczeń o scaleniu gruntów wydano 7 III 1928 r. Spośród ważniejszych aktów prawnych wydanych w 1928 r. należy przytoczyć dwa rozporządzenia wykonawcze: a) rozporządzenie ministra reform rolnych i ministra sprawiedliwości

1927 r. o scalaniu gruntów⁶⁶. Zasluguje ono na szczególną uwagę, nowe przepisy skróciły bowiem czas trwania postępowania scaleniowego (chodziło o zabezpieczenie interesu gospodarczego właściciela scalanych gruntów) oraz wprowadziły zmiany w innych przepisach (np. przepisy o znoszeniu enklaw, o sposobie przeprowadzenia melioracji), dostosowując je do obowiązującego ustawodawstwa.

Zajmowano się także problemami likwidacji służebności. Wśród najważniejszych aktów prawnych należy wymienić: rozporządzenie prezydenta RP o zniesieniu służebności w byłej Kongresówce; rozporządzenie prezydenta RP o zniesieniu służebności na terenach wschodnich; dwa rozporządzenia wykonawcze do rozporządzenia prezydenta RP podanego w punkcie a; rozporządzenie ministra reform rolnych o zastosowaniu uproszczonego postępowania przy zniesieniu służebności i przy podziale wspólnie użytkowanych gruntów w dobrach ziemskich Ordynacji Zamoyskiej położonych w województwie lubelskim⁶⁷.

Dwa pierwsze wspomniane akty zastąpiły ustawę z 7 maja 1920 r. o likwidacji serwitutów na terenie byłego Królestwa Kongresowego, znowelizowaną przez ustawę z 10 stycznia 1922 r. o likwidacji serwitutów na ziemiach wschodnich. Nowe przepisy wprowadziły znaczne uproszczenia proceduralne (skrócenie toku instancji, ułatwienie sposobu oszacowania korzyści służebnościowych oraz uproszczenie sposobu sporządzania dowodów pomiarowych), a także usunęły zasadnicze braki przepisów, przystosowując je bardziej do praktyki życia. W roku 1928 ukazały się dwa rozporządzenia prezydenta Rzeczypospolitej dotyczące likwidacji serwitutów. Pierwsze, z 7 lutego w sprawie zmian w ustawie o rewizji likwidacji serwitutów państwowych w dobrach b. Komory Cieszyńskiej oraz drugie z 16 lutego o uprawnieniach służby folwarcznej, tracącej prace w związku ze zniesieniem służebności⁶⁸.

Kolejne akty prawne regulowały kwestie zapasu ziemi, rocznego kontyngentu parcelacyjnego, pomocy finansowej dla nabywców parcel i inne⁶⁹.

Prowadzono także prace nad ustawodawstwem dotyczącym finansowania reformy rolnej. Do zakresu zadań z tej dziedziny należały przepisy dotyczące

z 19 VI 1928 r. o trybie przymusowego wykonania orzeczeń Komisji Ziemskich, nakładających na uczestników scalania obowiązek dopłat pieniężnych; b) rozporządzenie ministra reform rolnych i ministra sprawiedliwości z 27 VIII 1928 r. w sprawie wykonania ustawy o scaleniu gruntów (DzURP, 1928, nr 28, poz. 260; nr 72, poz. 659; nr 87, poz. 763).

⁶⁶ DzURP, nr 78, poz. 680.

⁶⁷ DzURP, 1927, nr 10, poz. 74; nr 10, poz. 75; nr 14, poz. 109 i 110; nr 19, poz. 147.

⁶⁸ DzURP, 1928, nr 16, poz. 127; nr 18, poz. 159.

⁶⁹ DzURP, 1928, nr 16, poz. 119; nr 15, poz. 111; nr 22, poz. 198; nr 27, poz. 253; poz. 247; 1926, nr 92, poz. 532; poz. 534; 1927, nr 28, poz. 229; nr 7, poz. 51.

działalności Państwowego Banku Rolnego oraz Funduszu Obrotowego Reformy Rolnej⁷⁰.

Duże znaczenie dla praktyki administracyjnej, poza właściwą pracą ustawodawczą, miało dokonanie skodyfikowania i uzgodnienia całego szeregu okólników i przepisów administracyjnych, co przyczyniło się do usprawnienia pracy urzędów ziemskich. Nad wszystkimi tymi przedsięwzięciami czuwał minister reform rolnych.

Witold Staniewicz nie ograniczał się tylko do pracy w administracji państwowej. W okresie sprawowania urzędu ministra utrzymywał też ścisłe kontakty z nauką. We wrześniu 1926 r. otrzymał nominację na stanowisko profesora nadzwyczajnego w Politechnice Lwowskiej i prowadził tam wykłady z administracji rolniczej⁷¹. Dnia 14 października 1929 r. został profesorem zwyczajnym ekonomiki rolnej na USB, a 15 stycznia 1930 r. przejął po Franciszku Bujaku stanowisko kierownika Wydziału Ekonomiki Drobnych Gospodarstw Wiejskich Puławskiego Instytutu Naukowego Gospodarstwa Wiejskiego i pełnił tę funkcję do 1939 r.⁷² W lutym tego roku brał udział w tworzeniu w Wilnie Instytutu Naukowo-Badawczego Europy Wschodniej. Sam w tym czasie nie pracował dużo naukowo, publikował głównie rzeczy, których pisanie rozpoczął wcześniej⁷³. Inspirował natomiast nowe kierunki

⁷⁰ Wydano następujące przepisy związane z działalnością Państwowego Banku Rolnego: nowelizację statutu Państwowego Banku Rolnego; rozporządzenie ministra reform rolnych z 3 IX 1926 r. o postępowaniu Państwowego Banku Rolnego przy likwidacji wierzytelności byłych rosyjskich państwowych Banków Ziemskich; rozporządzenie prezydenta RP z 22 III 1928 r. w sprawie zmiany ustroju Państwowego Banku Rolnego; rozporządzenie ministra reform rolnych z 11 VI 1928 r. wydane w porozumieniu z ministrem skarbu oraz ministrem rolnictwa o Statucie Państwowego Banku Rolnego; rozporządzenie ministrów reform rolnych, skarbu i rolnictwa z 11 VI 1928 r. o emisji złotych 7% obligacji melioracyjnych Państwowego Banku Rolnego oraz o długoterminowych pożyczkach amortyzacyjnych w tych obligacjach udzielanych. Przepisy dotyczące Funduszu Obrotowego Reformy Rolnej uregulowało rozporządzenie prezydenta RP z 10 II 1928 r. Ponadto w dziedzinie ustawodawstwa z zakresu sfinansowania reformy rolnej należy wymienić: rozporządzenie prezydenta RP z 24 II 1928 r. o państwowej pomocy kredytowej przy zamianie gruntów, zastępującej scalenie. Miało ono na celu umożliwienie dokonywania w szerszym zakresie zamiany gruntów i zachęcenie tym sposobem stron do samorzutnego częściowego znoszenia szachownicy gruntów; 2) rozporządzenie ministra reform rolnych z 10 I 1927 r. o państwowej pomocy kredytowej. DzURP, 1926, nr 66, poz. 395; nr 101, poz. 584; 1928, nr 38, poz. 356; nr 64, poz. 584; nr 65, poz. 595; nr 21, poz. 175; nr 22, poz. 197.

⁷¹ Archiwum Akademii Rolniczej w Poznaniu [dalej: AARP], Akta osobowe Witolda Staniewicza [Aos.WS], sygn. 54/63/26, k. 8. Z. Popławski, *Wykaz pracowników naukowych Politechniki Lwowskiej w latach 1844–1945*, Kraków 1994, s. 174.

⁷² M. Strzemiński, Z. Bort, *Instytut Puławski w latach międzywojennych (1917–1939)*, Puławy 1982, s. 41.

⁷³ Wydał m. in. monografię *Dwór Wersoka Wielka*, Wilno 1926, przetłumaczył i opatrzył uzupełnieniami dotyczącymi stosunków polskich pracę szwajcarskiego ekonomisty rolnego Ernesta Laura *Ekonomika rolnicza ze szczególnym uwzględnieniem organizacji i zarządu*

badan – nad dochodami gospodarstw chłopskich, na temat stosunków rolnych w poszczególnych województwach oraz likwidacji kolonizacji niemieckiej na ziemiach polskich z okresu Hakaty⁷⁴.

Aktywna działalność ministerialna nie przeszkodziła Staniewiczowi w braniu żywego udziału w licznych przedsięwzięciach niezwiązanych z kierowaniem resortem reform rolnych. Nie zaniedbywał kontaktów z rodzinnym Wilnem, w którym pozostała jego żona Eugenia z Sumoroków, a w roku 1929 urodził mu się syn – Restytut Witold. W latach 1926–1930 działał aktywnie w samorządzie miejskim, m. in. w czerwcu roku 1927 zdobył mandat w Radzie Miejskiej Wilna. Rok później założył, wraz z Władysławem Abramowiczem i Kazimierzem Okuliczem, spółkę, która przejęła „Kurier Wileński”. Prowadził ożywioną działalność na rzecz Wilna. Brał udział w naradach działaczy sanacyjnych pochodzących z Wileńszczyzny⁷⁵. Walczył, z dobrym skutkiem, o utrzymanie na USB Studium Rolniczego, mimo że jego przełożony, premier Kazimierz Bartel wydał decyzję o likwidacji tej jednostki⁷⁶. Uczestniczył, sam lub towarzysząc dostojnikom państwowym (np. Mościckiemu, Piłsudskiemu), w uroczystościach państwowych organizowanych w Wilnie. W roku 1928 znalazł się w składzie Komitetu Organizacyjnego Międzynarodowego Kongresu Pokoju w Warszawie.

Zmieniająca się sytuacja gospodarcza w państwie nie pozostała bez wpływu na pozycję Staniewicza w rządzie. Będąc zwolennikiem dużej aktywności państwa w życiu ekonomicznym, nie chciał dopuścić do oszczędności budżetowych w swoim resorcie. Na tym tle doszło w roku 1930 do konfrontacji między nim a Piłsudskim, ówczesnym premierem⁷⁷. W tym czasie Staniewicz wybrany został posłem III kadencji Sejmu z listy Bezpartyjnego Bloku Współpracy z Rządem. W końcu roku 1930 Piłsudski radził gronu swoich najbliższych współpracowników wykorzystanie go na tym polu, nie widział bowiem możliwości dalszej jego pracy na stanowisku ministra. Jak zanotował tuż po wyborach parlamentarnych Kazimierz Świtalski, Piłsudski stwierdził, że nie należy „brać nadal do gabinetu Staniewicza, który ma swoje najrozmaitsze bziki”⁷⁸. Zgodnie z tym zaleceniem do nowego rządu, utworzonego

gospodarstw włościańskich, Lwów 1928, opublikował też pracę *Przyczynki do zwyczajów spadkowych włościan w województwie wileńskim i nowogródzkim*, Wilno 1929.

⁷⁴ Dzięki inicjatywie Staniewicza powstały liczne rozprawy (Mieczysława Sowińskiego, Stanisława Poczobutta-Odlanickiego, Stanisława Łączyńskiego, Tadeusza Zamoyetela, Wiktora Sukiennickiego), których wydania opatrywał własnymi przedmowami.

⁷⁵ K. Świtalski, *Diariusz...*, s. 240.

⁷⁶ *Sprawozdanie z działalności Wydziału Matematyczno-Przyrodniczego i Studium Rolniczego Uniwersytetu Stefana Batorego w Wilnie za lata akademickie: 1919/30, 1930/31, 1031/32, 1932/33*, Wilno 1934, s. 5.

⁷⁷ S. F. Składkowski, *Strzępy meldunków*, Warszawa 1988, s. 109–110.

⁷⁸ K. Świtalski, *Diariusz...*, s. 527.

przez Walerego Sławka, już nie wszedł. Swoją karierę ministerialną zakończył czwartego grudnia.

W ciągu czterech lat urzędowania, dzięki swej dynamicznej naturze i talentom organizacyjnym zaważył ogromnie na tym kierunku przemian strukturalnych, które cechowały rolnictwo polskie między wojnami. Staniewicz, odpowiedzialny w rządach pomajowych za poczynania w zakresie przebudowy ustroju rolnego, uznawał konieczność przeprowadzenia reformy rolnej w Polsce. W latach 1926–1930 podjął próbę stworzenia i realizacji globalnego planu rekonstrukcji struktury agrarnej kraju. Stał się on linią przewodnią nie tylko jego własnej polityki, lecz również polityki jego następców kierujących reformą rolną.

W 1930 r. Staniewicz wybrany został posłem III kadencji Sejmu z listy Bezpartyjnego Bloku Współpracy z Rządem. Jednak również na gruncie parlamentarnym doszło wkrótce do jego konfrontacji z polityką sanacji. Zarzewiem konfliktu była sprawa brzeska. Nie chciał on bowiem, mimo usilnych namów Świtalskiego, głosować za odrzuceniem wniosku klubu narodowego w sprawie wyjaśnienia sposobu traktowania przez władze więzienne przetrzymywanych w twierdzy posłów. Według Świtalskiego „Staniewicz mydłkował i starał się mnie udowodnić, że rzeczy brzeskie stały się argumentem opozycji, i wobec tego należy Komendanta odgradzić od postępowania oficerów w Brześciu”⁷⁹. Ostatecznie wstrzymał się od głosu. Ta postawa była typowa dla Staniewicza, który starał się zawsze chronić dobre imię Piłsudskiego, zrzucając winę za niektóre jego decyzje na współpracowników⁸⁰. Po sprawie brzeskiej kontakty Staniewicza z sanatorami rozluźniły się i były raczej chłodne. W dalszym ciągu spotykał się jednak z Piłsudskim. Na forum parlamentarnym poróżnił się z obozem rządzącym wypowiadając się przeciw nowej ustawie akademickiej. Ostatecznie w roku 1932 zrezygnował z mandatu poselskiego. Do aktywnej działalności politycznej już nie wrócił.

Z początkiem 1931 r. Staniewicz powrócił do swych zajęć uniwersyteckich w Wilnie. W latach 1931–1933 był dyrektorem Studium Rolniczego, a w latach 1933–1937, przez dwie kadencje, rektorem Uniwersytetu Stefana Batorego. Jak już wspomniano, w 1930 r. objął po Franciszku Bujaku kierownictwo Zakładem Ekonomiki Drobnych Gospodarstw Wiejskich w Puławach i pełnił tę funkcję do 1939 r.⁸¹ Druga wojna światowa oderwała Staniewicza od aktywności na polu

⁷⁹ Tamże, s. 539.

⁸⁰ Rodzina Staniewicza od kilku pokoleń przyjaźniła się z Piłsudskimi z Zułowa. Jego dziadek po kądzieli, Antoni Rossochacki, przyjaźnił się z ojcem Józefa Piłsudskiego. Marszałek w młodości często spotykał matkę Witolda – Julię, majątek Rossochackich bowiem – Świrany sąsiadował z Zułowem Piłsudskich.

⁸¹ *Uniwersytet Stefana Batorego w Wilnie. Spisy wykładów...* (za lata 1930/1931–1938/1939); W. Staniewicz, *Wspomnienia o Wydziale Rolniczym...*, s. 132–134; W. Jędrzejewicz, *Wspomnienia*, opracował i posłowiem opatrzył J. Cisek, Wrocław–Warszawa–Kraków 1993, s. 229; *Historia*

naukowym. Lata wojny spędził w Wilnie biorąc udział w tajnym nauczaniu oraz działając w Armii Krajowej w stopniu oficera. Do czerwca 1940 r. był wydawcą „Kuriera Wileńskiego”⁸².

Po wyzwoleniu przeniósł się do Poznania, gdzie latem 1945 r. objął stanowisko profesora ekonomii rolniczej i polityki gospodarczej na Wydziale Rolniczo-Leśnym Uniwersytetu Poznańskiego. Prowadził tam wykłady z ekonomii społecznej, polityki agrarnej oraz z encyklopedii rolnictwa dla leśników. W 1951 r. został przeniesiony w stan spoczynku⁸³. W latach 1951–1956 Staniewicz był represjonowany przez Urząd Bezpieczeństwa⁸⁴. W lutym 1957 r. został reaktywowany jako samodzielny pracownik naukowy w Katedrze Ekonomiki Leśnictwa, a w październiku 1958 r. objął kierownictwo Katedry Ekonomiki i Organizacji Rolnictwa Wyższej Szkoły Rolniczej w Poznaniu. W latach swej profesury rozwinął czynną działalność naukową, dydaktyczną i społeczną. Spod jego pióra wyszło około 100 publikacji naukowych, poruszających bardzo szeroki wachlarz zagadnień. Brał udział w pracach licznych instytucji naukowych i społecznych. Przez szereg lat był konsultantem naukowym Wydziału Ekonomiki Instytutu Puławskiego oraz członkiem Rady Naukowej Instytutu Ekonomiki Rolnej⁸⁵.

W październiku 1960 r. W. Staniewicz przeszedł na emeryturę, nie przerywając jednak pracy badawczej, pisarskiej i społecznej. Zmarł w Poznaniu 14 lipca 1966 r.

W ciągu czterech lat urzędowania na stanowisku ministra reform rolnych dynamiczna natura i talenty organizacyjne Witolda Staniewicza zaważyły ogromnie na wypracowaniu koncepcji przemian strukturalnych typowych dla rolnictwa polskiego między wojnami.

nauki polskiej, red. B. Suchodolski, t. 5, 1918–1951, cz. 1, Wrocław–Warszawa–Kraków 1992, s. 278.

⁸² Biblioteka Narodowa, Akc. 11577, A. Kokociński, *Działalność wydawnicza ruchu oporu na ziemiach północno-wschodnich w latach 1939–1945*, s. 4–6, 7; T. Łopalewski, *Czasy dobre i złe*, Warszawa 1966, s. 238; S. Lewandowska, *Życie codzienne Wilna w latach II wojny światowej*, Warszawa 1997, s. 278–282.

⁸³ AARP, Aos.WS, sygn. 54/63/26, k. 12, 27, 46, 52.

⁸⁴ Archiwum Witolda Staniewicza, Akta dotyczące dochodzenia przeciwko W. Staniewiczowi; Rozmowa przeprowadzona z prof. dr. inż. Jerzym Sypniewskim w dniu 28 V 1999 r. (w posiadaniu autorki); T. Schramm, *Kilka mniej znanych kart z dziejów Uniwersytetu Poznańskiego*, Poznań 1994, s. 13–14.

⁸⁵ AARP, Aos.WS, k. 91; *Dzieje Akademickich Studiów Rolniczych i Leśnych w Wielkopolsce 1919–1969*, Poznań 1970, s. 342–343.

Małgorzata Łapa

**WITOLD STANIEWICZ – MINISTER OF AGRICULTURAL REFORMS
IN 1926–1930**

In the 20th of June 1926 Witold Staniewicz was appointed to a minister of agricultural reforms in the Kazimierz Bartel's office. He had been holding this post also in next governments (Józef Piłsudski's and Kazimierz Świtalski's), until the 4th of December 1930. He was well educated in a range of agriculture and economy, what he could use in work on his position. Staniewicz was a member of a group of so-called experts, who haven't been engaged in political life before appointing to a post in the first office of Bartel.

Through all four years of working as a minister of agricultural reforms Witold Staniewicz's dynamic nature and organizational talents hugely influenced on structural transformations, which characterized polish agriculture between wars. He formulated then coherent program of restructuring polish agriculture. Staniewicz placed great emphasis on merging soils and growing little farms. Forming new farms from plot estates, settling action on Eastern Borderland, ordering land improvement, controlling obligations, crediting by the country and economical emigration were the way to change almost natural peasant farms into modern agriculture enterprises.

More than four years of Staniewicz's job as a minister of agricultural reforms, left one's stamp on the way of understanding the agriculture reforms issues in the prewar period of the Polish Republic, and his successors were continuing a plan of restructuring Polish agriculture initiated by him in 1926.